

УДК 159.923

DOI 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-26-35

Кононко О. Л.

доктор психологічних наук, професор
 завідувач кафедри дошкільної освіти
 Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
 kononko.ol@ndu.edu.ua
 orcid.org/0000-0003-2815-6261

КРЕАТИВНІСТЬ: ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В ДОШКІЛЬНОМУ ДИТИНСТВІ

Розкрито суть феномену «креативність», який тлумачиться як інтегральна характеристика особистості, що засвідчується звичкою особистості відходити від зразків та шаблонів, виявляти високу міру допитливості, продукувати оригінальні ідеї, породжувати гіпотези, схильністю до експериментування і здорової міри ризику. Креативність – це ступінь напруженого прагнення дитини проявити себе, продемонструвати свою індивідуальність; це можливість визначити і виразити себе та своє ставлення до оточуючого світу та самого себе. Встановлено критерії оцінки міри та особливості розвитку креативності у дітей 5-7 років, основними з яких слугували: пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності; чутливість до проблем, неточностей, недоліків; розвиток творчої уяви, фантазії, здатності імпровізувати; неупередженість оцінок й самокритичність; продуктивність й оригінальність діяльності. Схарактеризовано авторську типологію креативності, до складу якої увійшли дошкільники таких типів: творчий (високий), пошуково-самодіяльний (оптимальний), конструктивно-репродуктивний (середній), репродуктивний (низький). Обґрунтовано психолого-педагогічні умови оптимізації виховного процесу у закладі дошкільної освіти з метою розвитку в дітей 5-7 років креативності як базової якості особистості. До основних умов віднесено: стимулювати прагнення дитини самостійно виражати себе, реалізовувати власний потенціал, демонструвати свою індивідуальність; заохочувати здатність особистості продукувати оригінальні ідеї, використовувати нестандартні способи інтелектуальної діяльності; надавати дитині можливість проявляти творчу уяву і фантазію в різних видах діяльності; створювати у ЗДО предметно-розвивальне середовище, використовувати інноваційні освітні методи.

***Ключові слова:** креативність, творчі здібності, уява і фантазія, емоційна сприйнятливність, самостійний пошук, мотивація досягнення, пізнавальна активність, творче самовираження, оптимізація виховного процесу.*

Постановка проблеми. Проблема розвитку у зростаючої особистості творчих здібностей була і залишається однією з найбільш актуальних у дошкільній педагогіці, віковій та педагогічній психології. Серед багатьох наукових проблем розвиток креативності дошкільника, його творчого сходження до свого найвищого «Я», прищеплення смаку до здорової міри ризику в ситуаціях нестабільності або невизначеності, посідає особливе місце. Єдність закладеного природою та прижиттєво набутого дитиною виступає базою для реалізації та збагачення її творчого досвіду. Щоб дитина старшого дошкільного віку виявляла творчу активність, слід насамперед з довірою ставитися до її природної схильності діяти на власний розсуд, навчати довіряти своїм можливостям, плекати здатність виявляти свої індивідуальні здібності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти України як нормативному документі креативність віднесено до базових якостей особистості, наголошено на важливості своєчасного виховання у дітей старшого дошкільного віку творчої уяви, фантазії, уміння робити оригінальні припущення та приймати конструктивні рішення у нових, невизначених, стресових ситуаціях. В освітньому стандарті підкреслено, що вияв творчих здібностей вимагає від дитини уміння виходити за межі ситуації, відмовлятися від шаблонів і зразків, проявляти фантазію і вигадку, експериментувати та варіювати із способами дій [2].

Креативність як базова якість особистості розвивається у різних видах діяльності дітей, зокрема в ігровій, художній, предметній, комунікативній, навчальній. Створення в умовах ЗДО розвивального середовища, стимулювання та підтримка самостійних дій суб'єктів діяльності, заохочення здорової міри ризику та сміливості діяти та досягати успіху – важливі умови збагачення творчого досвіду дітей на етапі старшого дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджень, присвячених проблемі креативності та умовам її формування на різних етапах онтогенезу, сьогодні існує чимало у вітчизняній та зарубіжній науці. Досліджуючи суть «креативності», зарубіжні фахівці дійшли висновку, що вона є сукупністю особливостей психіки, що забезпечує продуктивні перетворення у діяльності людини (Д. Гілфорд, Е. Еріксон, К. Роджерс, Е. Торренс, Д. Треффінгер, Е. Фромм та ін.). Як суб'єктивна детермінація творчої активності креативність реалізується у процесі творчості, а як об'єктивна – формується залежно від умов, у яких вона відбувається. Креативність пов'язується з поняттям «дивергентне мислення», запропоноване для використання Д. Гілфордом.

Провідні вітчизняні фахівці, зокрема В. Антонішина, В. Моляко, Т. Позняк, Ж. Присяжнюк, В. Рибалка, В. Роменець, С. Сисоєва, Д. Чернилевський, Л. Шелестова зазначають, що креативність як ціннісно-особистісна категорія виступає невід'ємною стороною людської духовності, умовою творчого саморозвитку особистості і виражається в її сприйнятливості проблем, відкритості до нових ідей, схильності руйнувати та змінювати стереотипи з метою створення нового, незвичного, неочікуваного.

Як зазначає В. Моляко, творча людина розглядається як така, що відбиває вищий ступінь розвитку, підготовленості до виконання певних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходу з кризових ситуацій, до конструктивної раціональної поведінки у так званих «прикордонних станах», в умовах катастрофи. Творча сутність таланту, на думку вказаного фахівця, реалізується через оригінальні стратегії, реконструювання, рекомбінації та використання аналогій як механізмів розумової діяльності [5].

Важливу роль в процесі становлення креативності як базової риси особистості дитини дошкільного віку відіграє творча уява. Згідно висловлювання В. Роменця, вона становить значний інтерес як здібність, яка відіграє важливу роль в усіх сферах діяльності зростаючої особистості, і виступає її складовою частиною. Відомий фахівець зазначає: творча уява дитини відіграє свою роль у різних видах діяльності – ігровій, продуктивній, дослідницькій, художній, соціально-моральній та духовній. Творча фантазія бере участь в духовному формуванні особистості. Активне життя дитини починається в грі, і саме в ній фантазія створює особливий новий світ, в якому дошкільник почуває себе повним господарем і завдяки якому він, граючись, дістає можливість збагнути найпростіші відношення в оточуючій дійсності. В дитинстві фантазія є переважно здатністю і силою душі, головним її діячем, першим посередником між духом дитини та світом дійсності. Фантазія – це перша форма діяльності, за допомогою якої свідомість дитини переробляє засвоєний матеріал наочних уявлень і перетворює його на справжнє духовне надбання [6].

Творчість пов'язана зі створенням чогось нового, оригінального, неповторного, індивідуального. Акт творчості на відміну від дій, заснованих на використанні вже

відомих прийомів і правил, що ведуть до заздалегідь визначених результатів, завжди означає пошук самостійного шляху досягнення бажаної мети. За висловлюванням І. Кучерявого та О. Клепікова, творчість у найвищому розумінні неминуче включає в себе момент непередбаченості, невизначеності, вона наповнюється уявою, інтуїцією, новизною. В особистості загострюється здатність до несподіваних рішень, незвичайно глибокого осягання дійсності. Саме ця особлива натхненність формує готовність до несподіваних поворотів, які проявляються в умінні діяти адекватно у зовсім непередбачених обставинах. Внутрішнім потягом творчості стає особливий динамізм усіх якостей і властивостей особи, здатних реалізуватися у конкретному творчому акті. Саме цей динамізм і є основним змістом поняття «творчий потенціал». Автори підкреслюють: творчий акт – це *оптимально глибока реалізація індивідуальності* [3].

Досліджуючи продуктивну уяву в розвитку й засоби її активізації в дошкільників, В. Антонішина виділяє засоби уяви, автор робить висновок про те, що підвищення рівня розвитку продуктивності уяви йде шляхом спеціально організованого навчання, в основі якого лежить навчання дітей умінню використовувати образи, побудовані способом включення, де заданий об'єкт породжує образ нового оригінального об'єкту, включаючись у нього. Включення розкриває перед дитиною широкі можливості, дозволяє проявити оригінальність, лежить в основі виходу мислення за межі заданого контексту. Здатність до творчості проявляється у пізнавальному інтересі дитини, орієнтації на новизну, експериментуванні з предметами. Для прояву креативності дошкільнику потрібне багатогранне розвивальне середовище, створене у ЗДО [1].

Згідно даних дослідження О. Чепур, показниками розвитку креативності у дошкільників виступають: чутливість до проблем, готовність їх розв'язувати власними силами; відкритість новим ідеям, інтерес до невідомого; схильність руйнувати або змінювати стереотипи, відмовлятися від шаблонів, відходити від зразків; спроможність виходити за рамки заданої іншими ситуації; швидкість аналогій, асоціацій; загострене сприйняття неточностей, недоліків, відхилень; уміння підходити до проблеми з різних точок зору; здатність вносити нове, висувати оригінальні ідеї, робити цікаві припущення; пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності, висока пізнавальна активність, сформованість допитливості; уміння швидко переключатися, переконструювати елементи у нових комбінаціях; інтерес до парадоксів; незалежність суджень, неупередженість оцінок; вміння виділяти головне, істотне, відкривати потенційне; розвиненість уяви і фантазії; уміння дивуватися; здатність прогнозувати; уміння орієнтуватися на високі еталони якості [9].

Як зазначають у своєму дослідженні В. Маршицька та Г. Орлова, творча активність дітей дошкільного віку вникає внаслідок впливу сприятливих чинників, які супроводжують їхню діяльність. Творче мислення актуалізується у проблемно-конфліктних ситуаціях, які мобілізують на пошук та експериментування. Процес творчого мислення здійснюється за умов його самоорганізації, джерелом якої є пізнавальна діяльність особистості. Саморозвиток особистості відбувається під час розв'язання творчих завдань на основі подолання конфліктів, які виникають у зв'язку із неможливістю безпосереднього їх вирішення і потребують активної особистісної перебудови. Відбувається переосмислення як спосіб активної реалізації «Я» в проблемно-конфліктній ситуації. Він визначає зміну й розвиток особистості, позначається на виникненні здатності до рефлексії [4].

Творчий потенціал засвідчується здібностями дитини 5-7 років уявляти, фантазувати, вигадувати, винаходити, бути відкритою до нового, вміти змінювати прийоми дій відповідно до нових умов, знань, умінь, переконань. Ці здібності визначають результати діяльності – їх новизну, оригінальність, унікальність, спонукають особистість до творчої самореалізації і саморозвитку. Вказані здібності найбільш яскраво проявляються у нестандартних, невизначених умовах, в процесі розв'язання проблемних ситуацій. Проблема ситуація – це ситуація неможливості досягти певної мети з використанням наявних ресурсів і з врахуванням існуючих обмежень (часових,

матеріальних, інтелектуальних, психологічних тощо). Проблема – комплексна за своєю структурою і складу задача, погано визначена, складна для розв'язання.

Використання творчих стратегій у розв'язанні щоденних проблем у незвичних умовах дозволяє не лише домогтися бажаного результату, але й краще зрозуміти власні сильні сторони своєї особистості. Креативне мислення уможливорює знайти рішення, але й отримати задоволення від самого процесу пошуку. Воно поєднує логіку, уяву і досвід, відкриває нові підходи навіть у звичних ситуаціях. Саме здатність виходити за рамки стандартних варіантів часто допомагає вирішити проблеми, які здавалися складними. Розвиток креативності у щоденних задачах допомагає адаптуватися до змін, краще впоратися із стресом, працювати ефективніше.

В. Моляко, Ю. Гулько, Н. Ваганова представили результати останніх досліджень з проблем функціонування творчого мислення за умов інформаційної невизначеності; розкрили особливості його прояву на різних етапах онтогенезу, специфіку мислення суб'єкта в кризових ситуаціях, мисленнєві стратегії особистості у конструюванні позитивного образу світу. Невизначеність розглядається як брак інформації та знань для прийняття рішень, як продукт непередбачуваності, турбулентності довкілля, динамічності змін, як результат нашарування чинників складного, нестабільного оточення особи, її внутрішніх проблем та її заплутаних взаємин з оточенням. Невизначеність є результатом неясності, непередбачуваності та/або складності ситуації, дефіциту або суперечливості необхідної інформації, а також невпевненості залучених людей в достатності та/чи достовірності інформації щодо ситуації та ходу значущих подій. Людина завжди використовує прогностичні схеми, які готують її до сприймання дійсності, переробки та інтерпретації поточної інформації. Вона орієнтується у спектрі варіантів майбутнього, обирає з них за критеріями реалістичності, сповненості сенсом, емоційної привабливості. Кризовий спосіб моделювання майбутнього, незважаючи на неточність, стихійність і хаотичність, може стати поштовхом для ревізії сенсів, намірів, стратегій їх досягнення, а також радикальної реконструкції життєвого задуму [8].

За даними дослідження Л. Шелестової, ефективність розв'язання проблеми креативності та створення сприятливих умов її розвитку в ранньому онтогенезі значною мірою визначається стратегією поведінки вихователя, його увагою до творчих здібностей дитини, її нестандартного мислення, швидкої орієнтації у нових умовах життя. Розвиток творчого потенціалу особистості слід починати з дошкільного дитинства. Вказаний автор зазначає, що креативність пов'язана не лише з інтелектуальними якостями особистості, але й з мотиваційними, серед яких важливі: бажання самореалізуватися, максимально відповідати своїм можливостям, успішно виконати незвичні для себе завдання та застосувати нові способи дій, прагнення до здорової міри ризику та перевірки меж власних можливостей [10].

Ж. Присяжнюк присвятила своє дослідження визначенню методів діагностики креативності. Вказаний автор зазначає: вихователь має виходити з того, що метою кожного заняття є не лише оволодіння новими знаннями, а перш за все, прищеплення дітям жаги до саморозвитку. Творча діяльність потребує певного часу, якого у дитини має бути достатньо. Акцент слід робити на розвиток фантазії, творчої уяви, креативності як здатності до творчості. Ж. Присяжнюк пропонує деякі методи, форми та прийоми, спрямовані на розвиток креативності. Вона рекомендує частіше застосовувати в освітньому процесі такі методи: проблемний виклад матеріалу (дітям не даються готові знання, а змішують подумати над поставленою проблемою); дослідницький метод (дозволяє практичним шляхом знайти істину); частково-пошуковий (педагог пропонує певні тлумачення, проте діти мають самостійно знайти правильну відповідь); мозковий штурм (обмірковування і знаходження правильного рішення); проблемно-пошуковий метод (пошук розв'язань поставлених завдань); метод проекту (діти ставлять мету, розраховану на досягнення близького результату); метод придумування (спосіб створення невідомого раніше продукту); метод «Якби...» (дітям пропонується скласти опис того, що відбудеться із зміною подій); метод гіперболізації

(об'єкт пізнання збільшується чи зменшується); аглютинація (поєднання непоєднуваного в реальному житті). Застосування вказаних методів та прийомів роботи з дошкільниками сприятиме розвитку у них творчого потенціалу [7].

Таким чином, своєчасний розвиток креативності як базової якості особистості слугує запорукою психологічного здоров'я дитини дошкільного віку, її життєздатності, уміння долати несприятливі життєві обставини, відновлюватися після отриманих травм, використовувати для цього усі внутрішні і зовнішні ресурси, любити життя в усіх його проявах, виявляти оптимізм, цінувати себе та довкілля, творчо самовиражатися і розвиватися.

Мета статті: визначення суті креативності як базової якості особистості, встановлення критеріїв та показників її розвитку, розкриття типів креативності та умов оптимізації виховного процесу, спрямованого на розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення міри розвитку у дітей 5-7 років креативності як інтегральної характеристики їхньої особистості, пов'язаної з творчими здібностями, необхідно було визначитися із змістом і структурою провідної категорії, а також з критеріями оцінки міри її сформованості. Під креативністю розуміємо здатність дитини дошкільного віку проявити назовні свою індивідуальність, виразити своє ставлення до світу та самої себе через активну творчу діяльність. Критерії та показники, за якими здійснювалася оцінка міри розвитку креативності дітей старшого дошкільного віку, подано у табл. 1.

Таблиця 1

Критерії та показники розвитку креативності у досліджуваних 5-7 років

КРИТЕРІЇ	ПОКАЗНИКИ
1	2
<i>Пошуково-перетворювальне ставлення до дійсності, чутливість до проблем</i>	Інтерес до нового, висока пізнавальна активність, допитливість; схильність до пошуку й відкриття раніше невідомого, до здорової міри ризику; намагання щось змінити, зробити по-своєму, виконати на власний розсуд; зацікавленість складними завданнями, прагнення їх розв'язати; висока чутливість до проблем, невизначеності, неточностей, нестиковок, парадоксів.
<i>Розвиток творчої уяви, фантазії, експериментування, уміння імпровізувати</i>	Розвинена мрійливість, схильність до фантазування, вигадки; уявляє та розповідає про реально неіснуючих тварин, рослини, інопланетян; вигадує оригінальні оповідки, казки, віршики; схильна імпровізувати під час танцю без попередньої підготовки; руйнує шаблони і зразки, із задоволенням експериментує, пробує зробити інакше.
<i>Самостійність та продуктивність діяльності, оригінальність результату</i>	Діє незалежно від зовнішньої емоційної та інструментальної підтримки й допомоги; прагне досягти успіху у чесний спосіб; виявляє наполегливість, сміливість, зосередженість; долає перешкоди на шляху до мети; домагається високих стандартів якості проміжного та кінцевого продуктів праці, вносить корективи, намагається їх покращати; виявляє винахідливість і кмітливість.

Продовження таблиці 1

1	2
<i>Неупередженість оцінок, (само)критичність, здатність до рефлексії</i>	Сформована адекватна самооцінка; неупереджено оцінює процес і результати своєї діяльності; виявляє критичність суджень та самокритичність; вдається до гумору, може посміятися над собою; схильний до аналізу, порівнює свої плани із реальними досягненнями, визнає власні помилки; співвідносить очікування авторитетних людей з своїми успіхами.

Відповідно до структури креативності як інтегральної характеристики особистості дошкільника в процесі експерименту бралися до уваги такі основні його компоненти:

- *когнітивний* (система знань про творчість та про себе як його носія);
- *мотиваційний* (сформованість системи цінностей, орієнтація на креативність як цінність);
- *поведінковий* (уміння проявити в реальних умовах життя уміння і навички творчої діяльності);
- *рефлексивний* (аналіз та адекватна оцінка процесу і результатів своєї діяльності і того, як вони співвідносяться з очікуваннями авторитетних інших).

Визначаючи типи креативності досліджуваних 5-7 років, ми орієнтувалися на подані у таблиці критерії й показники як змістові орієнтири, а також визначені структурні компоненти як динамічні характеристики. Бралася до уваги стабільність прояву кожного з них. Ми виходили з розуміння, що якісні характеристики креативності мають поєднуватися з кількісними. Тому було виділено чотири типи креативності, які визначали межі творчої активності досліджуваних старшого дошкільного віку, певну ступінчастість її розвитку як базової якості особистості: *творчий тип* (високий рівень розвитку), *пошуково-самодіяльний тип* (оптимальний рівень розвитку), *конструктивно-репродуктивний тип* (середній рівень розвитку), *репродуктивний тип* (низький рівень розвитку креативності)

Нижче схарактеризовано представників кожного типу креативності.

Творчий тип (високий рівень розвитку). Характеризується пошуково-перетворювальним ставленням до дійсності, інтересом до нового, невідомого. Висока сприйнятливність проблем, суперечностей, невизначеності. Високий рівень розвитку творчої уяви, фантазії, експериментування, уміння імпровізувати. Відмова від шаблонів і зразків, прагнення робити по-своєму, вигадувати, варіювати способи дій. Розмірковує і вчиняє самостійно, незалежно від думки інших. Довіряє власному досвіду, розраховує на свої можливості. Зосереджений на поставленій меті, мобілізується на долати труднощі на шляху до неї, досягає оригінальних результатів. Оцінки проміжних та кінцевих результатів діяльності адекватні, неупереджені. Аналізує та оцінює як процес власних дій, так і якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту. Притаманне почуття гумору, може посміятися над собою, висловити критичні та самокритичні судження. Саморефлексія розвинена, визнає власні помилки і прорахунки, готовий внести корективи та переробити зроблене, покращати його. Таких дітей в експериментальній групі мало, близько 10 %.

Пошуково-самодіяльний тип (оптимальний рівень розвитку креативності). Віднесені до цього типу дошкільники в цілому ставляться до дійсності з інтересом, високою пізнавальною активністю. В них сформована допитливість як базова якість особистості. Здебільшого це діти з розвиненою суб'єктною позицією, усвідомлюють свої можливості та вчинки, прагнуть урізноманітнити власні дії, варіюють їх. Володіють

методами самоконтролю та саморегуляції в різних видах діяльності. Характеризуються радше проявами самодіяльності, ніж творчості. Ризикують обережно, з пересторогою, охоче фантазують та імпровізують, водночас завдання з дослідно-експериментальної діяльності не відносяться до найулюбленіших. Вельми самостійні й наполегливі у досягненні поставленої мети, долають перешкоди на шляху до неї, досягають здебільшого успіху. Результати діяльності містять елементи новизни, виконуються ретельно. Дошкільники цієї категорії радше критичні, ніж самокритичні, їхні судження досить адекватні, хоча вибірково упереджені. Аналізують процес та результати власних дій, можуть визнати свої помилки, схильні до рефлексії. Цей тип властивий понад третині (36 %) дітей 5-7 років.

Конструктивно-репродуктивний тип (середній рівень розвитку креативності). Дошкільники даного типу характеризуються епізодичними проявами інтересу до довкілля та власного «Я». Ними засвоєна певна система необхідних знань та сформована здатність використати їх у стандартних ситуаціях. Допитливість проявляється ситуативно, вирізняється нестійкістю та плинністю. Проблеми та суперечності помічають лише іноді. Починають діяти, як правило, самостійно, проте зіткнення з труднощами уповільнює темп, знижує незалежність суджень та дій, час-від-часу звертаються за допомогою. Творча уява та фантазія досить розвинені, водночас експериментують та імпровізують ці дошкільники лиш е періодично і недостатньо впевнено. Розвинена мотивація досягнення, проте схильні досягати результатів «малою кров'ю», без перенапруження і надмірної старанності. Зазвичай самостійно або з допомогою дорослого завершують діяльність із задовольним результатом. Не ризикують, уникають створення нового, оригінального. Самооцінка нестійка, здебільшого упереджена, залежить від думки авторитетних інших. Не схильні до рефлексії та самокритичності. До даного типу віднесено 38 % дітей 5-7 років.

Репродуктивний тип (низький рівень розвитку креативності). Дошкільники даного типу характеризуються відсутністю інтересу до творчої діяльності, засвоєнням елементарних фрагментарних знань, які ними не усвідомлюються та використовуються лише у знайомих ситуаціях. Цим дітям бракує інтересу до пошуково-перетворювальної діяльності, в них вельми низько розвинена допитливість, відсутні навички творчої активності. Вони байдужі до власного вираження та самореалізації, базуються у своїх діях на запозиченому досвіді. Індиферентно ставляться до парадоксів, неточностей, невизначеності, відсутнє почуття гумору. Уява і фантазія дають про себе знати лише іноді, коли заняття подобається. Не схильні до ризику, експериментування та імпровізації. Без допомоги дорослого практично не працюють, потребують емоційної та інструментальної підтримки. Намагаються дотриматися вимог, виконати завдання «як вимагають». Самооцінка неадекватна, занижена. Не схильні до рефлексії, уникають необхідності аналізувати та висловлювати власні судження. Кількість дошкільників, які склали вказаний тип креативності, налічує 16%.

Як засвідчує експеримент, лише 10 % дітей 5–7 років характеризуються високим, а 36 % – оптимальним рівнем розвитку креативності, що становить менше половини експериментальної групи досліджуваних. Інші 54 % дітей старшого дошкільного віку вирізняються недостатнім або низьким рівнем розвитку творчих здібностей, готовності експериментувати, домагатися високих результатів діяльності. Це актуалізує необхідність внесення змін у традиційну систему організації освітнього процесу у ЗДО.

Нами розроблено систему формування, яка передбачала упровадження в педагогічну практику психолого-педагогічних умов, сприятливих для розвитку креативності дошкільників. Основними умовами оптимізації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку та організації освітнього процесу визначено:

1) *Стимулювання прагнення дитини самостійно виражати себе, реалізовувати власний потенціал, демонструвати свою індивідуальність.*

2) *Заохочення здатності особистості продукувати оригінальні ідеї, використовувати нестандартні способи інтелектуальної діяльності*

3) *Надання дитині можливості проявляти творчу уяву і фантазію в різних видах діяльності та сферах життя.*

4) *Створення у ЗДО предметно-ігрового розвивального середовища, запровадження з цією метою інноваційних освітніх технологій.*

Основними методами і прийомами оптимізації творчої діяльності дітей старшого дошкільного віку мають слугувати: стимулювання прагнення до створення нового; розвиток схильності до пошуку й вирішення проблем; вправлення у швидкості засвоєння нової інформації; заохочення наполегливості, рішучості, сміливості у прийнятті власних рішень; виховання уміння комбінувати, знаходити аналогії; надання можливості раціонально використовувати час та засоби; вправлення у здатності до швидких оцінок, прогнозів та рішень; формування здатності створювати нові оригінальні стратегії вирішення проблем.

Упровадження у педагогічну практику визначених психолого-педагогічних умов та сучасних методів і прийомів оптимізує життєдіяльність дітей старшого дошкільного віку в цілому та урізноманітнить освітній процес, спрямований на ефективний розвиток креативності як базової якості особистості.

Висновки. В ході вивчення феномену креативності було розроблено концептуальні засади дослідження та уточнено зміст провідних категорій. Діти старшого дошкільного віку кваліфікувалися нами як активні суб'єкти життєдіяльності. Встановлено посилення інтересу фахівців до вивчення креативності та умов її становлення у вітчизняній психології та педагогіці. Визначено критерії і показники розвитку креативності як інтегративної характеристики особистості. Схарактеризовано чотири типи креативності, представники яких вирізнялися між собою характером пошуково-перетворювальної активності, сприйнятливостю проблем, розвитком творчої уяви та фантазії, мотивацією досягнення та неупередженістю самооцінок. Обґрунтовано психолого-педагогічні умови оптимізації освітнього процесу у ЗДО, основними з яких визначено: стимулювання прагнення дитини самостійно виражати себе, реалізовувати власний потенціал, демонструвати свою індивідуальність; заохочення здатності особистості продукувати оригінальні ідеї, використовувати нестандартні способи інтелектуальної діяльності; надання дитині можливості проявляти творчу уяву і фантазію в різних видах діяльності та сферах життя; створення у ЗДО предметно-ігрового розвивального середовища, запровадження з цією метою інноваційних освітніх технологій.

Перспективним напрямом подальшої роботи є створення моделі формування креативності як базової якості особистості у дітей старшого дошкільного віку.

Література

1. Антонішина В. Л. Основи формування креативності в дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 2. С. 336–344.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України. Наук. кер.: А. М. Богуш. Київ, 2012. 26 с.
3. Кучерявий І. Т., Клепиков О. І. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2000. 288 с.
4. Маршицька В., Орлова Г. Теоретичні основи формування креативності у дітей старшого дошкільного віку. *Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей*. 2015. Вип. 19 (1). С. 363–372.
5. Моляко В. А. Стратегії рішення нових задач в процесі творчої діяльності. *Обдарована дитина*. 2002. № 4. С. 33–43.
6. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посіб. Київ: Либідь, 2004. 288 с.
7. Присяжнюк Ж. В. Методи і прийоми розвитку креативності дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3(43). С. 101.
8. Функціонування творчого мислення в умовах інформаційної невизначеності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін.; за ред. В. О. Моляко. Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 204 с.

9. Чепур О. Розвиток творчих здібностей у ДНЗ. *Психолог дошкілля*. 2013. № 12. С. 10–12.
10. Шелестова Л. В. Методи діагностики креативності дошкільників у сучасному дошкільному навчальному закладі. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 11 (30). 2014. С. 38–43.

References

1. Antonishyna, V. L. (2014). Osnovy formuvannia kreatyvnosti v ditei starshoho doshkilnoho viku [Fundamentals of Developing Creativity in Older Preschool Children]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii - Pedagogical Sciences: Theory, History, and Innovative Technologies*, 2, 336–344 [in Ukrainian].
2. (2021). Bazovi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. (Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity) nova redaktsiia: zatv. nakazom MON Ukrainy № 33 vid 12.01.2021 r. [in Ukrainian].
3. Kucheriavyy, I. T. & Klepikov, O. I. (2000). Tvorchist – osnova rozvytku potentsiinykh dzherel osobystosti [Creativity as the Foundation for Developing the Personality's Potential Sources]. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
4. Marshytska, V. & Orlova, H. (2015). Teoretychni osnovy formuvannia kreatyvnosti u ditei starshoho doshkilnoho viku [Theoretical Foundations of Creativity Development in Older Preschool Children]. *Teoretyko-metodolohichni problemy vykhovannia ditei – Theoretical and Methodological Issues in Child Upbringing*, 19 (1), 363–372 [in Ukrainian].
5. Moliako, V. A. (2002). Stratehii rishennia novykh zadach v protsesi tvorchoi diialnosti [Strategies for Solving New Problems in the Process of Creative Activity]. *Obdarovana dytyna – Gifted Child*, 4, 33–43 [in Ukrainian].
6. Romenets, V. A. (2004). Psykholohiia tvorchosti [Psychology of Creativity]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
7. Prysiazhniuk, Zh. V. (2013). Metody i pryomy rozvytku kreatyvnosti ditei doshkilnoho viku [Methods and Techniques for Developing Creativity in Preschool Children]. *Tavriiskyi visnyk osvity - Tavria Bulletin of Education*, 3(43), 101 [in Ukrainian].
8. (2024). Funktsionuvannia tvorchoho myslennia v umovakh informatsiinoi nevyznachenosti [Functioning of Creative Thinking under Conditions of Informational Uncertainty]: monohrafiia / V. O. Moliako, Yu. A. Hulko, N. A. Vahanova ta in.; za red. V. O. Moliako. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Chepur, O. (2013). Rozvytok tvorchykh zdibnostei u DNZ [Development of Creative Abilities in Preschool Educational Institutions]. *Psykholog doshkillia – Preschool Psychologist*, 12, 10–12 [in Ukrainian].
10. Shelestova, L. V. (2014). Metody diahnostyky kreatyvnosti doshkilnykiv u suchasnomu doshkilnomu navchalnomu zakladi [Methods for Diagnosing Creativity in Preschool Children in Modern Preschool Institutions]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of a Gifted Personality*, 11 (30), 38–43 [in Ukrainian].

Kononko O.

Doctor of Psychological Sciences, Professor
Head of the Department of Preschool Education, Mykola Gogol Nizhyn State University
kononko.ol@ndu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-2815-6261

CREATIVITY: PHENOMENOLOGY AND DEVELOPMENTAL FEATURES IN PRESCHOOL CHILDHOOD

Disclosure of the phenomenology of creativity and analysis of the features of its formation and development in preschool childhood remains one of the urgent tasks of psychological and pedagogical sciences due to the insufficiency of their study and the existence of practical requests and diagnostics and technologies of upbringing of creative abilities in children 5-7 years old. Considering that manifestations of creativity are evidence of the

desire of a growing personality to realize their Self, to show their own capabilities outwardly, to demonstrate to others their ability to successfully achieve the set goal, they simultaneously record the progressive development of the personality. The article reveals the conceptual principles, clarifies the content of the leading categories of the study, determines the criteria for assessing the degree of formation of creativity in children of senior preschool age, characterizes the author's typology, determines and substantiates the psychological and pedagogical conditions for the development of creativity as a basic quality of personality in the studied senior preschool age.

Methods: analysis and generalization of data from psychological and pedagogical sources on the problem under study; theoretical modeling for the construction of diagnostic research methods; observations, individual interviews, creation of experimental situations.

Results. The main achievements of the study are: creation of conceptual foundations, definition of the content and structure of the category "creativity"; original development of criteria, indicators and components for assessing the degree and features of development of creativity in children 5-7 years old; creation of an original typology of creativity, which included four types: creative (high), search-initiative (optimal), constructive-reproductive (average), reproductive (low). It was found that representatives of the indicated levels of creativity formation differed from each other in the degree of development of imagination and fantasy, the ability to deviate from templates and samples, the ability to produce original ideas and make independent decisions, motivation for achievement and adequate self-esteem. Psychological and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the process of developing creativity have been developed and substantiated, which include: 1) activation of cognitive activity, development of curiosity, interest in paradoxes; 2) creation of problem situations that mobilize search, experimentation, a healthy measure of risk; 3) support for the natural tendency of a 5-7 year old child to act at his own discretion, trust his abilities, and reveal individual abilities; 4) use of modern educational technologies to enrich the creative experience of children of senior preschool age.

Originality. For the first time: an author's version of the concept of the development of creativity in preschoolers was developed, based on the subjective paradigm; the essence of creativity as a leading category was defined; assessment criteria and indicators of the degree of formation of creative abilities in children 5-7 years old were described; an author's typology of creativity was created, which was based on the peculiarities of the development of imagination and fantasy, the child's ability to depart from templates and samples, the ability to produce original ideas and make independent decisions, motivation for achievement and adequate self-esteem. Conditions for optimizing the educational process in preschool education with the aim of developing creativity in preschoolers were determined, aimed at activating cognitive interest, creating problem situations, fostering a healthy measure of risk, stimulating the ability to act at one's own discretion, revealing individual abilities, enriching one's creative experience.

Conclusions. In the course of studying the phenomenon of creativity, the features of its formation and development in preschool childhood were recorded. The criteria, indicators, and components were determined, by which the degree of development of creativity of the subjects was assessed. An author's typology of creativity was created, which included four types – creative (high), search-initiative (optimal), constructive-reproductive (average), reproductive (low). It was found that representatives of the indicated levels of creativity formation differed from each other in the degree of development of imagination and fantasy, the ability to deviate from templates and samples, the ability to produce original ideas and make independent decisions, motivation for achievement and adequate self-esteem. Psychological and pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the process of creativity development were developed and substantiated, which include: 1) activation of cognitive activity, development of curiosity, interest in paradoxes; 2) creating problem situations that mobilize search, experimentation, a healthy measure of risk; 3) supporting the natural tendency of a child 5-7 years old to act at their own discretion, trust their abilities, and reveal individual abilities; 4) using modern educational technologies to enrich the creative experience of children of senior preschool age.

***Key words:** creativity, creative abilities, imagination and fantasy, emotional receptivity, independent search, motivation for achievement, cognitive activity, creative self-expression, optimization of the educational process.*